

Erdélyi és Magyar Királyságbeli nemesi családok kapcsolatai a 17. század második felében¹

Papp Klára

Az Erdélyi fejedelemség és a Magyar Királyság határvidékén birtokkal rendelkező családok között gyakori volt a házassági kapcsolat, amely a családi stratégia meghatározó részét képezte. A két országrész nemessége érzékenyen figyelt a politika változásaira, ezért nem véletlen, hogy veszélyhelyzetek, háborúk esetén, vagy kedvező politikai érvényesülés lehetőségét látva hajlandóak voltak a „másik országban” a helyváltoztatásra (adomány- és zálogbirtokok szerzése), vagy a közéleti szerepvállalásra is. Jó néhány királyságbeli nemes keresett Erdélyben karrierlehetőséget János Zsigmond, vagy Báthory István fejedelemsége és lengyel királysága idején, de a 17. században is, vagy találtak a Felvidéken lakhelyet maguknak a 17. század elején. Báthory lengyel királyságának ideje pl. így lett az indigena² erdélyi és királyságbeli szerepvállalók lengyelországi birtokszerzéseinek (Bekes, Wesselényi stb. családok) időszakává.

A kapcsolatkereső családok egyik része maga is Erdélyből került a Felvidékre, másik része házasság révén közeledett a fejedelemségbeli rokonsághoz. Az utóbbiak közé tartoztak Thököly Sebestyén fiának, Istvánnak leszármazottai is. Thököly Istvánnak két házassága közül Hoffmann Zsófiától született Zsigmond nevű, idősebb fia, aki – Rhédey Ferencsel és Csáky Istvánnal együtt – nádorjelölt volt az 1655. évi országgyűlésen. Fiatalabbik fia, az 1623-ban a második feleségtől, Thurzó Katától született ifjabb István, a lőcsei gimnáziumban tanult, majd apja segítőtársa lett.

Ifjabb Thököly István 1651-ben Erdélyből nősült, s a házasság révén rokonságba került az iktári Bethlenekkel. Felesége ugyanis Bethlen István unokája, a dobokai főispán és kővári kapitány, Gyulaffi Sámuel 15 éves lánya, Gyulaffi Mária lett. Thököly István anyja után jutott 1652-ben a Thurzó örökség igazgatói posztjára, majd családjá (felesége és gyermekei is) 1654-ben részesült az uralkodótól rangemelésben, kapott grófi címet. III. Ferdinánd 1655-ben, apja halála után adományozta Thököly Istvánnak és fiági leszármazottainak Késmárk várát és uradalmát. Az uralkodói adománylevelél a leánynak csupán a zálogosítás lehetőségét tartotta fenn, 46 000 tallér ellenében. (ANGYAL 1888–1889. 21.)

Thököly Imre 1657-ben született, anyja pontos feljegyzései szerint „*egy keddi napon, hajnalban*”, szeptember 25-én. Gyulaffy Mária ekkor már két fiút és két lányt szült, Imre az ötödik gyermekként született. Két nővérén kívül még egy húga maradt életben, két fivére meghalt. Anyját 1659-ben elveszítette, de a Bethlen örökség részeként Apafi 1665-ben már Máramaros vármegye főispánjává nevezte ki, amelynek adminisztrátora a kiskorú gyermek helyett – apja beleegyezésével – Teleki Mihály lett, akinek 1668-ban szintén megtörtént a beiktatása. (ANGYAL 1888–1889. 27.)

¹ A tanulmány az NKFI K 120197 számú pályázatának támogatásával készült.

² Honos(lat.)

Apja az általa támogatott eperjesi evangélikus kollégiumba íratta be, ahol 1668-tól két évet töltött tanulással, de még ebben az évben találkozott először a főispáni beiktatáson Telekivel, aki későbbi erdélyi tartózkodása idején támogatója lett.

Thököly István Árva megye örökös főispáni tisztét is meg tudta szerezni a Thurzó örökösöktől, ezért vonulhatott vissza 1670-ben Árva várába, ahol a halál utolérte. Fiát, Imrét azonban Likava várán keresztül Erdélybe menekítette, ahol előbb Huszt várába (Bethlen Druzsiána birtoka) ment, majd tanulmányait folytatta Nagyenyeden.

Thököly Imre anyja, rátóthi Gyulaffi Mária családja a Dunántúlról szakadt Erdélybe a 16. században. A Csobánc várát birtokló, nagy törökverő hírében álló, aransarkantyús vitéz Gyulaffy Lászlót a Bekes Gáspár elleni harcok idején már Erdélyben találjuk, akinek fia, László Bocskai híve, Közép-Szolnok vármegye főispánja volt. 1604-ben kelt végrendeletében *„minden jószágát várával egyetemben, mind őstől maradtat, mind pénzen vöttet feleségének hagyja, ha gyermekeinek magvaszakadnak, de mindaddig bírhasza felesége, Széchi Kata, a jószágot, még az őstől maradtat is, a míg azt a tízezer frtot meg nem adják feleségének, mert ennyi pénzét költötte el. A mi a pénzes jószágot illeti, együtt kereste vele, azt tehát feleségére s gyermekeire hagyja; gyermekeik holta után pedig mindenestül Széchi Katának. Ezüstjét, aranyát, pénzét, drágaköveit feleségére, s gyermekeire, Zsuzsánna s Borbála gyermekeit felesége gondviselésére bizza.”* Széchi Katát 1606. május 7-én a végrendelet értelmében be is iktatták az uradalomba. (PETRI 1901. 38.) Az Erdélybe átköltözött Gyulaffy László unokája, Sámuel kövári kapitány, Doboka vármegye főispánja lett, akinek Bethlen Annával kötött házasságában született, Mária nevű lánya volt Thököly Imre édesanyja. A Bethlen család már Apafi Mihály hatalomba kerülése után a fejedelem támogatóinak körébe került: a Kemény János fejedelem halálát okozó, sorsdöntő nagyszöllősi csata (1662. január 22.) után több nemesúr a fejedelem oldalára állt át, közülük pl. Haller János kincstartó, Bethlen János pedig Erdély kancellárja lett.

Az Erdélyben karriert befutó Gyulaffy László testvérének, Jánosnak leszármazottai közül is többen Erdélyben kaptak szerepet, fiai közül Lestár erdélyi történetíróként alkotott maradandót, unokája, Miklós pedig 1628-ban már szatmári alispán, s Szatmár várának alkapitánya lett. Unokájának, Kristófnak Pogrányi Zsófiával kötött házasságában született az a László, aki szentdemeteri Balassi Erzsébettel kötött házassága révén megszerezte a szentdemeteri kastélyt és a birtokot. Az ő fia, szintén László Apafi Mihály mellett vállalt feladatokat, harcolt Thököly ellen, majd 1693-ban grófi címet kapott. Cserei Mihály Gyulaffy hirtelen halálát anyósa mérgezésének tulajdonította: *„Ez a Gyulaffy László tanult udvari, katonaszerető ember volt, különben a mi reformata religiiónknak nagy persecutora; ám az isten ifju korában el is törlé e világból”* (CSEREY 1983. 278.). Gyerőffy Borától született László nevű fia lett Erdély kancellárja, császári kamarás és „valóságos titkos tanácsos”, aki azonban 1754-ben már katolikusként halt meg, s temették el a bécsi Szent István főszékesegyház (Stephansdom) kriptájába.³

Gyulaffy László leszármazottai a Báthoriaktól nyertek birtokadományokat, így került a kezükbe Szilágycseh vára és uradalma (63 faluval). 1579-ben Báthori Kristóf Gyulaffyt a Drágffi család magva szakadtával a közép-szolnoki Kööd és Kelence részbirtokába, Aranyosmező és Nagyszeg birtokába iktatta be. (NAGY 1858. 480., PETRI 1901.) 1627-ben a Gyulaffy örökösök megállapodást kötöttek a szilágycsehi birtokról, gyakorlatilag megosztották azt egymás között. (PETRI 1901. 528.)

³ Gyulaffi László (1699–1754) kancellár temetése 62 forint és 69 krajcárt tett ki, holttestét később átvitték a gyulafehévari székesegyház alatti sírboltba, síremléke azonban később megsemmisült. Merényi-Metzger Gábor: Gróf Gyulaffy László halálának és temetésének bécsi anyakönyvi forrásai on-line változata: <https://muvelodes.net/emlek-lapok/grof-gyulaffy-laszlo-halalanak-es-temetesenek-becsi-anyakonyvi-forrasai> (letöltve 2017. november 21.) A kancellár lánya, Borbála Eszterházy Dániel felesége lett.

Gyulaffy Sámuel végrendeletében (1637 márciusa, Cseh vára) feleségére, de végeredményben lányára, Máriára hagyta a neki jutott birtokokat. A testámentumi rendelkezés szerint: „*Cseh várát a megnevezett jószágán kívül, minden hozzávaló sok jó faluimmal ő birja, az én leánykámnak, Máriámnak, jövedelmét megtartsa, gazdagon házasítsa, a várral és jószággal tízezer forintot adjon Máriának. A várát is mind jószágostól kezébe bocsássa.*” (PETRI M. 1901. 39.)

Erdélybe kerülve Thököly Imre átvette az anyja révén a családnak jutott birtokokat. (THORMA 1876. 4.) Mivel felvidéki javait elveszítette, egyedül az anyai birtok jelentette karrierje kiindulópontját. 1677-től katonai-diplomáciai pályája egyértelműen a török oldalára, a felvidéki birtokok visszaszerzésére és 1682-től a török fennhatósága alatt működő negyedik országrész, a Felső-magyarországi Fejedelemség, az Orta Madzsar létrehozására irányult. Az 1685. évi váradi elfogatása után erdélyi birtokait elveszítette. 1695-ben, amikor II. Apafi Mihály kénytelen volt Erdélyt elhagyni, megszűnt a tíz évre megszerzett zálogjoga az erdélyi Thököly birtokokra, s a megváltás lehetőségét a három Thököly nővértől először Bethlen Miklós kapta meg. Néhány hónap múlva azonban ismét „Apafinak engedik át a megváltás jogát.” (BETHLEN 1955. 303–304.) A Thököly birtokok a 18. század folyamán kincstári birtokok maradtak, amelyekből az erdélyi új arisztokrácia időleges zálogként volt képes csupán szert tenni.

A Károlyiak is választottak erdélyi feleséget, illetve adták lányaikat Erdélybe házastársul, közeledve az erdélyi Haller családhoz. Az 1585-ben született Károlyi Mihály a II. Mátyás udvarában vállalt asztalnoki feladatok elismeréséért kapott 1609-ben bárói rangot. (NAGY 104.) Testvére, Károlyi Zsuzsanna révén Bethlen Gábor erdélyi fejedelem sógora lett, aki Szatmár vármegye főispánjává nevezte ki, s a kinevezést 1622-ben II. Ferdinánd magyar király is elismerte. Károlyi Mihály Bethlen tanácsosaként halt meg 1626-ban, hat fia (Ádám, Mihály – meghalt –, László, István, Miklós, Péter) és egy lánya, Éva maradt utána, aki Haller Sámuel felesége lett.

A legidősebb Károlyi fiú, Ádám szintén Szatmár főispánja lett, majd II. Rákóczi György leváltotta, s I. Lipót helyezte őt vissza a főispánságba. Az ő felesége lett Thököly nővére, Mária, házasságuk azonban gyermektelen maradt.

A második fiú, Károlyi Mihály és Haller Mária házassága is további kapcsolatok lehetőségét rejtette magában, ám a fiatalember nyolcévi házasság után a Thököly elleni harcokban életét vesztette. Haller Mária Haller Pál lánya volt, akinek elődei között a Bocskai Istvánnal való rokonságot is ki lehet mutatni. Bocskainak ugyanis Erzsébet mellett (aki Báthory Kristóf felesége lett) volt egy Judit nevű testvére is, aki Haller Gáborhoz ment feleségül, s az ő házasságukból született három fiú (István, György és Zsigmond) közül a legidősebbnek, Istvánnak volt a fia, Pál, Küküllő vármegye főispánja, Haller Mária édesapja.⁴ Édesanyja Barcsay Éva, aki előbb Huszár Mátyás felesége volt. Mivel Bél mezőváros és uradalma megvételére a feleség adott 5 ezer forintot, volt jussa az uradalomra. Mostohaanyja Thorma Kata volt, aki Haller Pál következő felesége lett. Ezért Haller Mária 1688-ban átengedte neki használatra, élete időtartamára a neki jutott erdélyi birtokokat (Kis-Szöllős, Zánka, Csobánka) a fehérvári házat és bizonyos Gorbón lakó jobbágyokat.⁵

Thorma Kata bírhatta a kolozsvári házat, viszont örökjogon átengedte mostohalányának, Károlyi Mihály özvegyének szebeni házat a tartozékokkal együtt.⁶ A Thorma Katánál hagyott ingóságok, öltözetek, clenodiumok⁷ később végül 3000 rénes forint lefizetése fejében Haller Mária lányához, Károlyi Erzsébethez kerültek.

⁴ Štátny archiv v Prešov Pobočka Prešov (Eperjes) (továbbiakban ŠAP PP) A Drugeth család levéltára (Drugeth-Humenné, D-H) Inv. c. 241., signatura Fa X (1655–1755) No. 2. Haller genealógia

⁵ ŠAP PP D-H No. 3.

⁶ Uo. No. 11. A szepesi káptalan előtt kötött megállapodás 1688-ban Thorma Kata és Haller Mária között.

⁷ Erekye(Lat.)

Haller Mária erdélyi örökségének egyes részei zálogként kerültek erdélyi birtokosokhoz. Első férje, Károlyi Mihály báró 1684. november elsején halt meg,⁸ s az özvegyasszony hamarosan újabb házasságra lépett. 1692-ben, már mint gersei Pető Gáspár felesége kötötte meg Kolozsváron Haller János házában azt a megállapodást, amelyben rokonának, Haller Annának és férjének, Gyulay Lászlónak adta 3000 forintért a méhesi udvarházban lévő részét a hozzá tartozó „méhesi, velkeri, mezősályi, uraji, moritzi és csobánkai telkes portiókkal adta zálogképpen”, majd 1697-ben ismét „váradí Gyulay László úrnak 3000 magyar forintokban.” Még 1692-ben a kakucsi részbirtokát 1000 forintért Haller Jánosnak engedte át. Tanulságos a zálogba adás indoklása is, s egyértelműen logikus is. Haller Mária ugyanis maga mondta a megállapodás megkötésénél, hogy a birtokok „*mivel Magyarországtul távul vadnak, á holott mostan de praesenti lakik, ... lakó helyének távul léte miatt gongyát nem viselheti, és igen kevés hasznát is vehetné, mind pedig attól viseltetvén, hogy azon rész jószágit eladná és annak árával mostan lakóhelyekhez közelebb való és ennél sokkal hasznosabb jószágot akarna venni, sőt véssen is*” kínálta meg a záloggal rokonait.⁹ A Kolozs vármegyében lévő méhesi jószág Haller Mária lánya, Károlyi Erzsébet idején is Gyulay László és családjának zálogában maradt, 1702-ben ugyanis ötezer forintért adta nekik öt évre.¹⁰ 1710-ben Gyulay László Brassóban ugyanezért az összegért már Apor Istvánnak és feleségének, Kálnoki Borbálának adta tovább a méhesi birtokot, bár lehetett tudni, hogy „*a nevezett jószágot Apor Péter uram most ebben az Revolutioban hasznosan nem usuálhattya...*”¹¹ A 18. század közepén a méhesi birtok ismét visszakerült a Károlyi rokonsághoz. Károlyi Sándor lánya, Klára ugyanis Haller Gábor (Haller Pál testvérének, Istvánnak unokája) felesége lett, aki ezt a birtokot fiának, Haller Gábornak adta.¹²

A többi erdélyi birtok is hasonló sorsra jutott: Károlyi Erzsébet a Közép-Szolnok vármegyében lévő Szilágyfő-Keresztúron lévő udvarházát és „*Kinso, Divsad, Ököraszón lévő portióját és az azokhoz tartozó jobbágyokat*” ezer forintért Guthy Farkasnak és két ágon lévő maradékainak adta zálogba,¹³ a Küküllő vármegyében lévő Kis-Szöllős Apor Istvánhoz került, aki az eddig fizetett 2800 forinthez még adott 4800 forintot.¹⁴

Haller Mária 1694-ben Sztropkón íratta meg végrendeletét, amelyben lányát, második férjét, Pető Gáspárt és annak első házasságából származó fiát, Ferencet részesítette szerzett javaiban.¹⁵ Ebből egyértelműen megtudjuk, hogy 1692-ben az összes erdélyi javak záloga 15 200 forint bevételt eredményezett, ebből vásárolta meg a varannói – akkor még lakhatatlan házát – amelyet az erdélyi jószágok árából épített fel. Ugyancsak a zálogba adásból szerzett pénzből vette a „*Majoroskán, Jankóczon, és a Vehörp nevű helyen lévő egész faluit, Czemernyi, Szecliczky, Lomniczky, Vehecz portioit, és Kiss és Nagycseber nevű kevés jószágát minden hozzá tartozandó birodalmával egyetemben, a Kiss Toronnyay szőlőjét is.*”¹⁶ A fenti szerzett javakat, s az Erdélyben testvérménjével, Nemes Jánosnéval közösen birtokolt javak rá jutó részét, az apjától örökölt, elzálogosított javakat, valamint a Károlyi Mihállyal közösen Szatmár vármegyében szerzett birtokokat egyaránt Károlyi Erzsébetre, Csáky Tamás feleségére hagyta. Második férjével, Pető Gáspárral szerzett javait annak fiának, Ferencnek juttatta. Az apjától kapott és Pető Gáspártól ajándékozott ékszereket – amiket

⁸ A Haller család genealógiáját lásd <http://genealogy.euweb.cz/hung/haller2.html>

⁹ ŠAP PP D-H No. 17.

¹⁰ Uo. No. 28.

¹¹ Uo. No. 33. 1710. július 8-án, Ábrahám György brassói házában, Apor István szállásán született a megállapodás.

¹² Uo. No. 35. 1746. január 22-én Károlyi Klára írta ezt meg Csáky Tamás fiának, Ferencnek.

¹³ Uo. No. 32. 1703. január 12.

¹⁴ Uo. No. 31. 1702. szeptember 24. A Torda megyei Keczen, Apor István birtokán kötötték a megállapodást.

¹⁵ Uo. No. 21. 1694. július 27-én, Sztropkón keltezett végrendelet.

¹⁶ Uo.

annak házasságkötésekor nem ajándékozott a lányának, „Egy gyémántos öltözet, egy lapos láncz forma arany lánczal, és vörös sima bársony szoknyával, kis nusztoz iszkofiummal varrott gyöngyös vörös bársony mentével együtt, mely szoknyán öt rend széles kötés ezüsttel elegyes rajta, amelyet az én édes uram, ... jegyajándékba adott nekem”¹⁷ azokat most mind neki adta. Sajátos, hogy az összes többi ruháját a férjére hagyta, lószerszámokkal, ezüst nyereggel és kengyellel együtt, „egy merőn borított aranyos kard, egy merőn borított ezüsttel aranyos türkizzel buzogány, azt is hozzá tevén, az mely kilenc száz forintot nagy szükségében adtam vala eőkegyelmének, bölcsen hagyom a megemlített uramnak.”¹⁸ Állatállományát, amelynek összetételét és eredetét a következőképpen jegyezte fel: „Az mely lábón szarvas és sertés marháim vannak, melyeket is hajtattam fel Sztropkóra, némely részét Szatmárról, némely részét az erdélyi jószág zálogosításakor hajtattam oda,”¹⁹ fele-fele részben hagyta férjére, Pető Gáspárra és lányára, Károlyi Erzsébetre.

A Károlyi Erzsébetnek a kiházásítása után anyjánál maradt családi ékszerekből 1696-ban juttatott ékszerek, arany és ezüst neműek igen nagy értéket jelentettek. Haller Mária 62 tételt sorolt fel, mint a lányának átadott ékszert (gyémántos, briliánsos, gyöngyös fülbevalókat, gyűrűket, gyémántos máslikat, kézrevalókat, főszorítókat, nyakra valókat), használati cikket (kupákat, korsókat stb.) és ruházati cikket (nyergeket, szőnyeget, mentécskét, aranyos szoknyát). A Haller Mária halála után átadott értékek közül is kiemelendő kettő, amelyek egyike a család adományának emlékét őrzi, ez „Egy aranyas ezüst mosdómedence, melynek a közepibe a Haller cimer vagyon, korsóstól, virágos vert munka”. A másik egy, az uralkodó házhoz való vonzódását mutató ékszer „Egy kigyó-forma Arany láncz a végin a császár képe van”, amelyet más családok is hagyományosan örökítettek generációról generációra.²⁰

Az Erdélyből a családi székhelyet biztonságosabb helyre áttenni szándékozók közé tartoztak a Csáky család tagjai, akik első, bárói rangemelésüket, majd a grófi címet is a Magyar Királyságban szerezték. Csáky István a 17. század elején, éppen korábbi erdélyi szerepvállalásainak következményeit felmérve (Basta és Mihály vajda támogatója volt) keresett a Magyar Királyságban zálogbirtokot, s lett 1605 tavaszán Rákóczi Zsigmonddal együtt Bocskai híve, majd csaknem kormányzója is, akinek karrierjét hirtelen bekövetkezett halála törte derékba a medgyesi országgyűlés idején (1605).

Az ő fia volt az a szintén Csáky István, aki Bethlen Gábor idején ismét – immáron sikeres – kísérletet tett a felvidéki áttelepülésre, Szepesvár ura lett, kapott grófi rangot, s nyerte el az uralkodótól a tárnokmesteri méltóságot. Első felesége, a nádor lánya, Forgách Éva volt, aki 1628-ban Almáson szülte fél évet élt fiát (Istvánt), majd a nagyobbik felnőtt kort megért fiát, Ferencet (1630–1670), s már a Magyarországra költözés után, Szendrőn kedvenc középső fiát, Istvánt (1635–1699). (DEÁK 1883. 31.) Ahogyan Wesselényi Anna két fia, az unokák is neveltetésük során szerezték meg megalapozó első kapcsolataikat a Magyar Királyság politikusi gárdájához. (MONOK 1992. 58–65. és 2012. 259.)

Forgách Éva 1639 májusában bekövetkezett halála után a harminchat éves Csáky 1640. június 3-án, vasárnap kötött újabb házasságot Perényi (Prényi) Máriával, akivel a szentháromságnapi lakodalmat Szepes várában tartották, s aki megszülte harmadik fiát, Lászlót, ám gyermekének születése (1641. március 2.) után fél évvel meghalt.²¹ Csáky harmadik feleségül Mindszenti

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo. No. 25. 1696.

²¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) P. 71. 1. cs. No. 21.

Krisztinát, Erdélyi István özvegyét választotta, akivel végül a gyermeket felnevelték. (DEÁK 1875. 150–151.) A három asszony közül a nádor lánya hozta a legnagyobb vagyont és befolyást, s a legkevesebbet Mindszenti Krisztinától kapta. Nem tudjuk pontosan okát választásának, talán a család erdélyi gyökerei miatt hozta onnan házastársát, akivel végül csaknem húsz évet élt együtt. Bizonyosan az ambíciók nélküli harmadik asszony végtelen türelme is kellett ahhoz, hogy hosszú házasságban társa lehessen az egyre több – időnként saját gyermekeit is érintő – konfliktusba keveredő, igen nehéz természetű tárnokmesternek.

A Csáky fiúk apjuk halála (1662) után valamennyien olyan álláspontot foglaltak el, amely élesen különbözött apjuk politikai örökségétől: a legifjabbik fiú, László Erdélyben élt és politizált, Ferenc és István pedig a Zrínyi által képviselt politika követőjévé váltak, karrierjük is 1662 után teljeshedhetett ki, Ferenc felső-magyarországi főkapitány lett, István pedig 1687-ben országbírói kinevezést kapott.

Csáky István tárnokmester Perényi Máriától született harmadik fia a fejedelemségben igyekezett karriert építeni. Az ifjú Csáky László (1641–1698) 1660-ban vette feleségül Kálnoky Katát. (Az asszony az 1659-ben meghalt szatmári főkapitánynak és szatmári főispánnak, rozsályi Kún Istvánnak volt a harmadik felesége, aki végrendeletében rá hagyta javait, ha „*megmarad az igaz reformáta vallásban és pápistához nem megy férjhez,*”²² ez az elvárás azonban nem teljesült, hiszen az új férj, Csáky László katolikus volt. Az asszony tehát semmit nem kapott férje hagyatékából.) Politikai hasznot azonban lehetett remélni a házasságból. Köröspataki Kálnoky Kata ugyanis a későbbi erdélyi kancellár (1694) és háromszéki főkirálybíró, Kálnoky Sámuel testvére volt. (TRÓCSÁNYI 1988. 235.)

Az öreg tárnokmester, Csáky István halála után a testvérek megosztották a családi birtokon, s a harmadik fiú, Csáky László családja lett az ún. erdélyi ág megalapítója.

Csáky László erdélyi mozgásterét alapvetően befolyásolták azok a családok, ahonnan feleségeit választotta. Második felesége az 1647-ben született bethleni Bethlen Éva volt, aki szintén ez volt a második házassága. Első férjével, hallerkői Haller Györggyel – aki Haller Sámuel és Károlyi Éva fia volt – 1667-ben kötött házasságot. (LUKINICH 1927. 173.)

Harmadik felesége az egykori erdélyi kancellár, branyicskai Jósika István unokájának, Jósika Gábornak lánya, Judit előbb Koncz Gábor asszonya volt, majd annak halála után ment feleségül öreg Csáky Lászlóhoz. (Bátyja, Gábor maroszéki főkirálybíró 1698-tól bárói címet szerzett, egyik öccse, István pedig dévai kapitány volt.)

Csáky házasságai azt a kapcsolati kört jelzik, amelybe a II. Rákóczi Györgyhöz szökött fiatalember Erdélyben belekerült. Bár tekintélyes birtokai voltak, nem jutott meghatározó arisztokrata pozícióhoz. A Béldi összeesküvésben neki tulajdonított szerep miatt ugyanis birtokaiból is veszített, s azokat csak a század végi törökellenes harcokban játszott szerepére tekintettel volt képes visszaszerezni. Ugyancsak katonai szerepvállalása, s ehhez kapcsolódó politikai állásfoglalása eredményezte, hogy Csáky László végül Doboka vármegye főispánja, guberniumi tanácsos lett.

Erdélyi Csáky Lászlónak Kálnoky Katától két fia született, Gábor és István. Az idősebb fiú Gyulaffy Zsófiát vette feleségül, lányát, Zsuzsannát viszont szárhegyi Lázár Ferenchez adta. A Lázár családhoz kötődő hozzátartozók alkották így az erdélyi Csákyak első leány-ágát.

Ifjabb Csáky István viszont az erdélyi arisztokráciához számító Mikola Ágnest vette nőül (idejét nem ismerjük), akinek ősei (Mikola III. Ferenc révén) a 16. században, még 1571-ben Miksától kapták meg a bárói rangot, s adományba a bilaki birtokot is. A feleség apja, szamosfalvi Mikola Zsigmond megjárta a tatár fogságot, Apafi titkos tanácsosa, Kolozs vármegye főispánja volt.

²² Rózsályi Kun Istvánról adatok találhatóak <http://www.rozsaly.hu/tortenelem.php> (letöltve: 2011. aug. 15.)

Testvére Mikola László katolikus főúr, aki 1697-től az erdélyi kancelláriánál dolgozott, majd királyi táblai ülnök is volt. Mivel 1688-ban – feltehetően apjuk halála után – a két Mikola testvér között birtokosztásra került sor, a feleség birtokvagyonra (benne a bilaki is) kellően növelhette a Csáky László kegyvesztettsége miatt megcsappant birtokok számát. (TRÓCSÁNYI 1980. 163.)

Csáky Istvánnak és feleségének, Mikola Ágnesnek viszonya két fiúk születése (Zsigmond 1696, Imre 1700) után megromlott. A Gubernium levéltárában 1701-ben már „különélő feleségként” említik, 1703-ban „különváltként”. Csáky István nem adta könnyen az asszony járandóságát, jobbágyságot visszatartotta, „Kabos Pál (nevű) szolgáját fegyveresen az asszony szentlászlói birtokára küldte”, ahol sértegették, szidalmazták. 1703 májusában a Gubernium már arról rendelkezett, hogy a Torda megyei birtokait, akár fegyverek használatával is, haladéktalanul adják át neki.²³

1711-ben Csáky István feleségét udvarházuknál meggyilkolták, de a kortársak szerint nem a férj kuruc-volta, hanem az asszony saját keménysége miatt. „Mikola László testvérhúgát a maga jobbágysági bilaki házában éjszaka kegyetlenül megölik, s darabra vagdalják. Mivel nyavalyás felette keményen bánt a jobbágysággal, saccoltatta, kinoztatta őket, tovább nem állhatták. Példa lehet minden nemesembernek, ne bánják úgy jobbágysággal, mint a barmokkal.” – írta a krónikás Cserei Mihály, aki maga fogatta meg a grófnő gyilkosait, s küldette őket Besztercére. (Cserei 1983. 473. és 476.) Azt azonban a leírás ellenére sem tudjuk igazolni, hogy a grófnő, aki következetesen visszakövetelte férjétől az örökölt birtokot és annak jobbágnépét, valóban saját kegyetlenségével váltotta volna ki a gyilkossághoz vezető indulatokat.

A Rákóczi szabadságharcban mindkét Csáky fiú a fejedelem híveként vett részt. Az idősebb, László azonban 1708-ban meghalt, így vagyona, birtokai egyaránt fivérére, Csáky Istvánra és annak két fiára – Zsigmondra és Imrére – maradtak.

Göncruszkai Kornis Zsigmond – aki 1712–1731 között Erdély gubernátora volt, s 1712-től grófi címet szerzett – apja az 1641-ben született Kornis Gáspár, édesanyja Csáky Mária (szül. 1660), a felvidéki ághoz tartozó Csáky István országbíró első feleségétől (Lónyai Máriától) született lánya volt, így Kornis erdélyi gubernátorként (1713-tól) különösen szívén viselte rokonai sorsát. 1731-ben írott végrendeletében maga adott leírást ifjú éveiről. (THORMA 1892. 173–185.) Ebből megtudhatjuk, hogy apja az ő születése után meghalt, s özvegy édesanyja Csáky István családjához vitte ki a Magyar Királyságba a gyermekeket, akik az anya korai halála után kettős árvaságban maradtak. Kornis néhány évvel a Rákóczi szabadságharc előtt tért vissza Erdélybe, s ő is a szebeni fogságba került főnemesek közé tartozott, aki egyértelmű királyhűségének köszönhette karrierjét. Szülei házasságkötése azért is tanulságos, mert arra utal, hogy a felvidéki Csákyak legjelentősebb pozíciót elért tagja, Csáky István országbíró is fontosnak tekintette az erdélyi kapcsolatépítést, bár nem láthatta előre, hogy a támogatottak segítése révén elsősorban az erdélyi Csáky-ág karrierjének egyengetéséhez járul hozzá.

1711 után erdélyi Csáky László fia, István az új feleség, a gyermektelen Haller Borbála mellett politikát is váltott. Már az 1712. évi erdélyi országgyűlésen jelölt volt a guberniumi tanácsosi címre, ahol a katolikus jelöltek között Haller György után a második legtöbb szavazatot kapta. A gubernátori tisztségre is – Haller György (129) és Mikes Mihály (122) után – a harmadik legtöbb szavazatot (102) szerezte meg, ami jellemzően mutatta a rendiségen belüli tekintélyét. (TRÓCSÁNYI 1988. 316–317, 319–320.) A tanácsossággal, s a Kolozs vármegyei főispáni tiszttel Csáky István a legjelentősebb erdélyi arisztokraták közé került.

A guberniumi tanácsos az új feleség kiválasztásával elindította a családon belül a legtekinélyesebb Haller családhoz való közeledést. Fia, Zsigmond is onnan nősült, Haller Katát vette nőül,

²³ MNL OL F. 43. Gubernium Transilvanicum in Politicis Libri conceptuum Regii Hungarici et Latini II. k.

Haller Borbála hűgát s a házaspár idősebb leányának, Csáky Borbálának is a Szebenből elszármazott család adott férjet, Haller György (1738–1766) személyében.

A házasságkötések jól mutatják az erdélyi katolikus elit összetartását és a dinasztikus kapcsolatokkal támogatott politizálását. (TRÓCSÁNYI 1988. 114–115.) Ugyanakkor az is evidens, hogy a Csákyak egyértelműen közeledtek a hatalomból jelentősen részesedő Bornemissza-Haller érdekcsoporthoz, majd Csáky Zsigmond 1735-ben bekövetkezett hirtelen halála, Csáky Imre meggyilkolása, s ezzel az erdélyi fiúág kihalta (1742) után a fiatalabb leány, Csáky Kata második házassága révén a bethleni Bethlenekhez, az ő gyermekei és unokái házassága alapján pedig a Jósikákhoz.

Az erdélyi családi birtok védelme, s a család nevének fenntartása a 18. század hetvenes éveiben ismét a Csákyak magyarországi ágához közelítette a női leszármazottakat. Csáky Kata ezért adta leányát, Bethlen Rozáliát a magyarországi Csáky ágból való Jánoshoz, aki számára az erdélyi rokonság a kolozsi főispáni méltóságot is megszerezte. Csáky József és Csáky Rozália a 19. század első felében éppen ennek a házassági politikának köszönhetően örökölhette a család erdélyi birtokvagyonát, s József fia révén a grófi család politikai szerepvállalásának lehetőségét is. (PAPP 2011.)

Irodalom

ANGYAL 1888–1889.

Angyal Dávid: Késmárki Thököly Imre 1657-1705. Bp., 1888–1889. online változat: <http://mek.oszk.hu/05600/05641/html/>

BETHLEN 1955.

Bethlen Miklós Önéletírása II. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta V. Windisch Éva, Bp., 1955.

CSEREY 1983.

Cserei Mihály: Erdély története 1661–1711. Kiadja Bánkúti Imre, Bp., 1983.

DEÁK 1875.

Wesselényi Anna. Özvegy Csáky Istvánná életrajza és levelezése. Bp., 1875.

DEÁK 1883.

Egy magyar főúr a XVII. században. Gróf Csáky István életrajza. Bp., 1883.

LUKINICH 1927.

Lukinich Imre: A bethleni Bethlen család története Bp., 1927.

MONOK 1992.

Magyarországi magánkönyvtárak II. 1588–1721. Szerk. Monok István, Szeged, 1992.

MONOK 2012.

Monok István: A művelt arisztokrata. Bp.–Eger, 2012.

NAGY 1858.

Nagy Iván: Magyarország családai nemzedékrendi táblákkal IV. k. on-line változata: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/nyegyedik-kotet-233E/gyulaffy-csalad-rathoti-grof-es-nemes-34A0/>

PAPP 2011.

Papp Klára: Az erdélyi Csákyak. Erdélyi Tudományos Füzetek 273. Kolozsvár, 2011.

PETRI M. 1901.

Petri Mór: Szilágy vármegye monographiája. Zilah, 1901. online változata <http://mek.niif.hu/04700/04750/html/index.html>.

THORMA 1892.

Kornis Zsigmond gubernátor végrendelete 1731-ből. Közli: Thorma Károly = Történelmi Tár, 1892. 173–185.

THORMA 1876.

Thorma Károly (közli) Késmárki Thököly Imre naplója 1676–1678. Monumenta Hungariae Historica 2. Scriptores 18. Pest, 1876.

TRÓCSÁNYI 1980.

Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányzata 1540–1690. Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 6. Bp., 1980.

TRÓCSÁNYI 1988.

Trócsányi Zsolt: Habsburg politika és Habsburg kormányzat Erdélyben 1690–1740. Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 8. Bp., 1988.

Dr. Papp Klára

4032 Debrecen

Egyetem tér1.

e-mail: papp.klara@arts.unideb.hu

Relations of Transylvanian and Hungarian families in the second half of the 17th century

Families which had estates around the border of Principality of Transylvania and Royal Hungary often had relationship by marriage. It was also a significant part of the family strategy. The nobility of the two countries was sensitive to political changes, thus it was not by chance that in case of emergency, war, or a favourable political opportunity they were willing to move to the “other country” or to take part in public life. The study presents the possibilities and types of relationships with the help of three families, the Thökölys, The Károlyis and the Csákys.

Dr. Klára Papp

4032 Debrecen

Egyetem tér1.

e-mail: papp.klara@arts.unideb.hu

